

*Nasjonal registrering
av verdifulle kulturlandskap i
Buskerud*

FYLKESMANNEN I BUSKERUD

Miljøvernavdelingen og landbruksavdelingen

Miljøvernavdelingen og landbruksavdelingen inngår i fylkesmannens administrasjon, og er faglig og budsjettmessig underlagt Miljøverndepartementet og Landbruksdepartementet. Miljøvernavdelingen ble etablert i 1982 og underlagt fylkesmannen. Landbruksavdelingen har sin historie tilbake til Buskerud landbruksselskap av 1830, og ble lagt til fylkesmannsembetet i 1993. Fylkesmannen skal bidra til at nasjonale politiske mål tilpasses og gjennomføres i fylket. Avdelingene arbeider med saker innen følgende områder: naturforvaltning, regional arealplanlegging, forurensningsproblematikk, jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og inntekts- og velferdspolitiske tiltak.

Hver avdeling er inndelt i 2 seksjoner

Miljøvernavdelingen:

- seksjon for forurensningsvern
- seksjon for naturforvaltning

Landbruksavdelingen

- seksjon for jord
- seksjon for skog

BUSKERUD FYLKESKOMMUNE

Kulturavdelingen

Buskerud fylkeskommunes kulturavdeling står for administrasjon av viktige kulturoppgaver. Dette spanner fra idrett og kulturvern til bokformidling og musikk. Kulturadministrasjonen formidler også økonomisk støtte og gir faglig veiledning til frivillige organisasjoner. Innenfor kulturvern dreier oppgavene seg om skjøtsel av freda kulturminner (bl.a. hus), uttalelser til arealplaner, råd i byggesaker og ulike typer formidlingsoppgaver.

Forside:

Ryghsetra er et kulturlandskap med nasjonal verdi på grunn av slåtteeenger med svært rik flora.

Foto: Bård Bredesen.

Fylkesmannen i Buskerud
Postboks 1604, 3007 DRAMMEN
Tlf. 32266600

BUSKERUD FYLKESKOMMUNE
Fylkeshuset, 3020 Drammen
Tlf. 32808500

*Nasjonal registrering
av verdifulle kulturlandskap i
Buskerud*

TITTEL

***Nasjonal registrering av verdifulle
kulturlandskap i Buskerud***

av Bård Bredeesen, Jørn Jensen, Jan Erik Eriksen og Oskar Puschmann

DATO: 1.12.1999 ANTALL SIDER: 144

EKSTRAKT

115 områder er undersøkt og vurdert i arbeidet med nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Buskerud. I enkelte kommuner er de undersøkte miljøene lite representative. Det er funnet 50 områder med samlet høy kulturlandskapsverdi, hvorav 9 områder er gitt nasjonal verdi og 18 områder er gitt regional verdi.

For 33 av de undersøkte områdene med høy kulturlandskapsverdi er det funnet rødlistede karplanter. Områdene i Hole har et særlig høyt antall rødlistede og sjeldne arter. Urterike beitemarker finnes spredt forekommende over hele fylket. Urterike slåttinger finnes også i mesteparten av fylket, men er uvanlig og utgjør oftest bare små restarealer. Det er også funnet en del gamle trær og våtmarker med spesielle biologiske kvaliteter, uten at disse undersøkelsene har fokusert spesielt på disse miljøene.

Kulturminner er funnet i nesten alle de registrerte områdene. De aller fleste kulturminnene er tilknyttet jordbruk. Her er det mange tun med verdifull bebyggelse, setre eller frittstående bygninger som f.eks. løer. Svært mange av områdene har også andre kulturminner med tilknytning til landbruk, som styvingstrær, steingjerder, rydningsrøyser, fegater og gamle veifar. Mange steder forteller den gamle kulturmarken, som har opprinnelig struktur, en interessant historie. Andre verdifulle og automatisk freda kulturminner som gravrøyser, kullgroper, kalkovner, jernvinneanlegg, hageanlegg, bygdeborg, stavkirker og kirkeruiner, er også funnet i noen områder.

STIKKORD

Kulturlandskap

Botanikk

Kulturminner

Nasjonal registrering

Forord

Gjennom de siste tiårene har mange utviklingstrekk ført til at det moderne jordbrukslandskapet har blitt fattigere på arter og verdifulle kulturmiljøer. På tross av denne utviklingen finnes det fortsatt mange biologisk og kulturhistorisk verdifulle miljøer som det er viktig å ta vare på. Landbrukets målsetning er å kombinere næringsvirksomheten med hensynet til disse verdiene. På dette grunnlag har det vært behov for å samle eksisterende kunnskap om verdier i jordbrukets kulturlandskap, utarbeide oversikter over verdifulle kulturlandskapsområder og samordne og koordinere innsatsen for å ta vare på verdiene. Sentrale myndigheter har derfor satt i gang et landsdekkende prosjekt for kartlegging av verdifulle kulturlandskap. Denne rapporten er Buskeruds bidrag til Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap.

Prosjektet Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Buskerud er gjennomført i regi av fylkesmannens miljøvernavdeling i Buskerud, med støtte fra fylkesmannens landbruksavdeling og Buskerud fylkeskommune ved kulturavdelingen. Kulturlandskapsgruppa i fylket har gitt råd om formidling av informasjon og gjennomføringen av prosjektet forøvrig. Bård Bredesen har skrevet rapporten i samarbeid med de tre registrantene Jørn Jensen (kulturhistorie), Jan Erik Eriksen (botanikk) og Oskar Puschmann. I tillegg har det kommet mange bidrag fra andre personer (se innledning). En stor takk til alle som har gjort denne rapporten mulig.

Feltarbeidet har foregått i perioden 1992 til 1995. Registreringene i 1992 og 1993 ble publisert i rapporten *Verdifulle jordbrukslandskap i Buskerud* (Puschmann 1994). Dette materialet er supplert med omfattende registreringer i 1994 og 1995.

Drammen, desember 1999

Innhold

Forord	3	SAMMENDRAG	122
Innhold	4	Oversikt over registrerte områder	122
INNLEDNING	5	Forekomst av rødlistede arter	124
Bakgrunn og målsetning	5	Ulike typer kulturmark	126
Natur og kulturforhold i Buskerud	6	Biologiske kvaliteter og verdifulle kulturminner i de enkelte kommuner	127
MATERIALE OG METODER	7	Områdenes fordeling innen vegetasjons- og landskapsregioner	132
Organisering av prosjektet og utvalg av områder	7	SKJØTSELSTILTAK	134
Biologiske registreringer	7	Urterike beitemark	134
Kulturhistoriske registreringer	8	Urterike slåtteeenger	136
Områdebeskrivelser	8	Våtmarker	137
Begrensninger ved rapporten	10	Gamle løvtrær	138
RESULTATER	12	Åkerholmer, kantsoner, gårdstun og andre småbiotoper	140
Drammen	12	Ferdselstiltak	140
Flesberg	14	Vedlikehold, utbedring og restaurering av bygninger	141
Flå	25	Skjøtsel av andre kulturminner	141
Gol	29	Ny bebyggelse og andre inngrep	141
Hemsedal	31	Offentlige støtteordninger og lovverk	142
Hol	35	ANDRE KARTLEGGINGER AV KULTURLANDSKAP I KOMMUNENE	144
Hole	42	LITTERATUR	145
Hurum	55		
Kongsberg	55		
Krødsherad	60		
Lier	60		
Modum	65		
Nedre Eiker	65		
Nes	67		
Nore og Uvdal	74		
Ringerike	82		
Rollag	84		
Røyken	88		
Sigdal	90		
Øvre Eiker	95		
Ål	108		

Innledning

Bakgrunn og målsetning

Kulturlandskapet utgjøres av det menneskeformede landskapet, som avspeiler naturvilkår, samfunnsforhold, og historie. Dette er et vidtfavnende begrep, som omfatter alt fra våre tettsteders asfaltmosaikk til plantet skog. Likevel er det vanligvis bondens jordbrukslandskap vi ser for oss når vi tenker på kulturlandskap, og som vi tar for oss i denne rapporten.

Jordbrukets primære oppgave er å produsere matvarer på en effektiv måte. I den senere tid har imidlertid jordbrukets miljøgoder fått betydelig fokus, som en grunnsten for vår identitet, en uerstattelig del av vår natur- og kulturarv og en viktig turistattraksjon. En miljøvennlig forvaltning av jordbrukets kulturlandskap er i dag et viktig element i landbrukspolitikken. Vi ønsker at god landskapspleie skal være en del av kvalitetsprofilen vi har på norske matvarer.

Gjennom de siste tiårene er det mange utviklingstrekk som har ført til at det moderne jordbrukslandskapet har blitt fattigere på arter og verdifulle kulturmiljøer.

- kanaliseringspolitikken, med regional spesialisering av jordbruksdriften
- store sammenhengende flater med fulldyrka mark
- bakkeplanering
- færre restbiotoper og kantvegetasjon
- gjødsling av tidligere lite gjødsla beitemarker og slåtteenger
- opphør av husdyrbeite med påfølgende gjengroing av beitemark
- opphør av slått
- oppdyrking av beitemark
- lukking, utretting og forbygging av bekker og elver
- grøfting av andre våtmarker og fuktenger, og gjenfylling av gårdsdammer
- fjerning av gamle og hule trær
- tilplanting med tett granskog
- overgjødsling og forurensning av vassdrag og utstrakt bruk av plantevernmidler
- forfall av kulturminner
- utbygging

Dagens intensive driftsformer har også skapt mindre variasjon i miljøet og raske og store endringer i livsvilkårene. De fleste av tiltakene har vært lovlige og er rådgitt som ønskelige ut fra effektivisering av jordbruksproduk-

sjonen, for bl.a. å skaffe billigere matvarer. Mye av utviklingen i jordbruket kan synliggjøres gjennom landbrukstellingene. I 1929 utgjorde eksempelvis 71% av jordbruksarealet i drift i Buskerud eng til slått og beite, mens tilsvarende prosent for 1997 var 40.

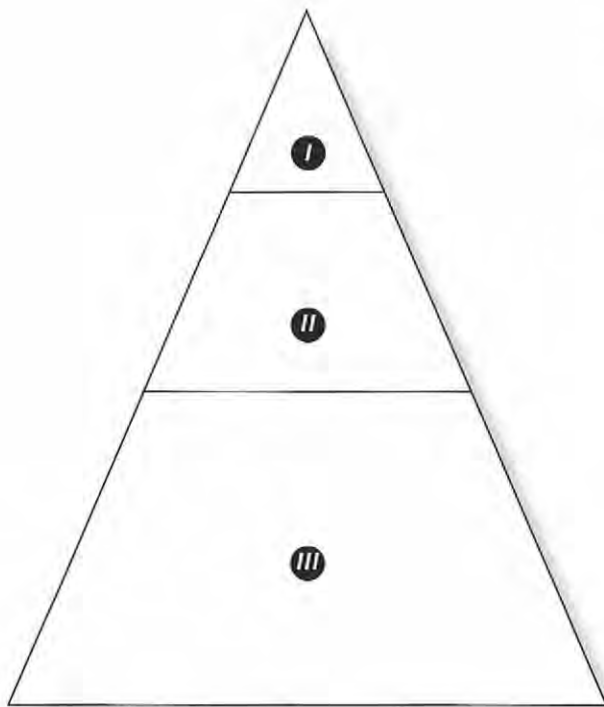
På tross av utviklingen i jordbruket finnes det fortsatt mange biologisk og kulturhistorisk verdifulle miljøer som det er viktig å ta vare på. Landbrukets målsetning er å kombinere næringsvirksomheten med hensynet til disse verdiene. I arbeidet med å ta vare på det biologiske mangfoldet, bevare kulturarven og ta vare på livskraftige bygdesamfunn søker man i dag å begrense skadevirkningene av ovennevnte utviklingstrekk, hindre videre negativ utvikling og å restaurere verdifulle arealer og bygninger som er i ferd med å gå tapt. På dette grunnlag har det vært behov for å samle eksisterende kunnskap om verdier i jordbrukets kulturlandskap, utarbeide oversikter over verdifulle kulturlandskapsområder og samordne og koordinere innsatsen for å ta vare på verdiene. Slike oversikter over spesielle kvaliteter i kulturlandskapet kan brukes som et grunnlag for prioritering av tilskuddsmidler og for ivaretagelse av kulturlandskapet i kommuneplanprosessen.

Sentrale myndigheter har derfor satt i gang et landsdekkende prosjekt for kartlegging av verdifulle kulturlandskap: *Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap*. Nærmere om bakgrunnen og målsettingen for prosjektet er beskrevet hos Norderhaug (1992). Her blir det bl.a. pekt på at det «*trengs en helhetlig forvaltning av kulturlandskapet*». En helhetlig strategi for forvaltning av kulturlandskapet kan bygges på ulike klasser av landskap, der man gjennom Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap søker å finne frem til kulturlandskap i klasse I og klasse II:

Klasse I – Spesielt verdifulle områder, med både store biologiske og kulturhistoriske verdier i en helhet. Bare noen få kulturlandskap i fylket tilhører denne klassen. Her vil de mest aktuelle virkemidlene være plan- og bygningsloven, særlovene, skjøtselsplaner, tilskuddsordning til biologisk mangfold og tilskudd til spesielle tiltak i kulturlandskapet.

Klasse II – Områder med stor verdi for kulturlandskapet, med biologisk og kulturhistorisk spesielt verdifulle elementer. Her vil de mest aktuelle virkemidlene være plan- og bygningsloven, skjøtselsplaner og tilskudd til spesielle tiltak i kulturlandskapet.

Klasse III – Landbrukets produksjonslandskap, med mer generelle miljøverdier. De aller fleste kulturlandskap i fylket tilhører denne klassen. Her vil aktuelle tiltak være plan- og bygningsloven og det generelle AK-tillegget.

- I** Spesielt verdifulle områder
- II** Områder med stor verdi for kulturlandskapet
- III** Landbrukets produksjonslandskap

Figur 1: Klassifisering av kulturlandskap og jordbruksareal.

Denne rapporten utgjør Buskerud sitt bidrag til Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap, og gir en oppsummering av resultatene av arbeidet. Rapporten omtaler viktige kulturlandskapskvaliteter for et utvalg registrerte verdifulle kulturlandskapsområder i fylket.

Hovedmålsettingen i prosjektet har vært:

1. Registrere kulturmark, styvingstrær og andre biologisk viktige miljøer og elementer som er holdt i hevd på tradisjonelt vis.
2. Kartlegge ulike typer kulturminner.
3. Gjøre en vurdering av områdenes biologiske og kulturhistoriske verdi.

Natur og kulturforhold i Buskerud

Buskerud spanner over et vidt spekter av natur- og kulturtypen – fra Oslofjorden til Hardangervidda. Her finnes mange ulike typer av kulturskapt miljøer, som er utviklet gjennom mange tusen års hevd, fra kystmiljøer til de brede jordbruksbygder, dal- og fjellbygder og høyfjellets seterlandskap.

Kulturpåvirkningen har variert i intensitet og innhold fra sted til sted, og skapt ulike typer av miljøer: dammer, alléer, hagemark, setre, ugjødsla slåtteenger, beitemarker og åkre. Ugjødsla slåtteenger og beitemarker er blant de mest artsrike miljøene for karplanter og marklevende sopp i kulturlandskapet. Disse finnes spredt i fylket, men i størst konsentrasjoner øvre del – der de tradisjonelle driftsformene i størst grad har opprettholdt slike miljøer. I de nedre delene av fylket er kulturmarka i stor grad fulldyrket eller gått ut av drift. Her finner vi de ugjødsla engene først og fremst i tilknytning til plasser «langt innpå skauen». De gamle trærne i kulturlandskapet har en rik flora og fauna knyttet til seg, særlig de styvede edelløvtrærne og alléene i de nedre delene av fylket. Det er lite havstrandenger i Buskerud. Strandenger finnes først og fremst i tilknytning til de store vassdragene og Oslofjorden. Berggrunnsforholdene har likeledes stor betydning for hvilket plante- og dyreliv som har utviklet seg i et område. I deler av Hurum, Røyken, Hole, Lier, Drammen, Nedre Eiker, Øvre Eiker og Kongsberg finnes Oslofeltets kalkrike bergarter oppe i dagen. Disse gir gode vekstbetingelser for mange plantearter.

Buskerud kan ut fra vegetasjonen grovt deles inn i fem ulike vegetasjonsregioner bestemt av forskjellene i klima (Dahl m.fl. 1986), fra sør mot nord: boreonemoral region (nordlig edelløv- og barskogregion), sørboreal region (sørlig barskogregion), mellomboreal region (nordlig barskogregion), nordboreal region (fjellskogregion) og alpine regioner. Videre kan fylket deles inn i åtte overordnede landskapsregioner ut fra ulike natur- og landskapsgrunnlag (Elgersma & Puschmann 1995): Oslofjorden, låglandsdalføra, skogtraktene, innsjø- og silurbygdene, dalbygdene (2 regioner), fjellskogen og høyfjellet.

Materiale og metoder

Organisering av prosjektet og utvalg av områder

Rapporten bygger i hovedsak på registreringer utført for fylkesmanens miljøvernavdeling i Buskerud sommeren 1992 og 1993 (Puschmann 1994), og sommeren 1994 og 1995 (se Eriksen 1995). Enkelte supplerende registreringer ble også utført i 1996 og 1997. Oscar Puschmann (botanikk/kulturhistorie), Jan Erik Eriksen (botanikk) og Jørn Jensen (kulturhistorie) har vært engasjert for å gjennomføre og sammenfatte registreringene. Even W. Hanssen, Miljøvern- og landbruksetaten i Øvre Eiker, Jan Sørum, Tore Berg, Sverre Løkken, Reidar Elven, Bård Engeldstad, Ellen Karin Kolle, Bård Bredeesen og enkelte grunneiere har også gitt viktige bidrag til områdebeskrivelsene. Geir Gaarder, Even W. Hanssen og Laila Danielssen har også bidratt med kommentarer. Åsmund Tysse har slutført utformingen av rapporten.

Registreringsområdene er i hovedsak valgt ut på forhånd ut fra metoder som beskrevet av Direktoratet for naturforvaltning (Østebrøt 1992), på grunnlag av fylkesmannens kunnskap om kulturlandskapet i fylket og opplysninger (spørreskjema) fra kommuner og enkeltpersoner, samt feltrekognosering. I mange kommuner ble en del av de undersøkte områdene valgt ut i felt. Utvalget av registrerte områder er gjort på grunnlag av følgende kriterier:

- god geografisk og landskapsmessig spredning innen fylket
- god spredning i typer av kulturmiljøer
- inkludere områder med biologisk og kulturhistorisk interessante elementer/miljøer

De utvalgte områdene er i de fleste tilfeller først registrert med henhold på biologiske verdier. For områder med store biologiske verdier er det i de fleste tilfeller også utført kulturhistoriske registreringer. For enkelte områder ble det bare utført biologiske eller bare kulturhistoriske registreringer.

Kommunene er informert i forkant av registreringene. Under registreringene er det forsøkt å komme i kontakt med grunneiere på hvert enkelt bruk.

Biologiske registreringer

Hva er kartlagt?

Hovedgrunnlaget for de biologiske undersøkelsene består i botaniske undersøkelser på kulturmark, der tradisjonelle kulturmarkstyper som er viktige for artsmangfoldet er kartlagt og vurdert. Med det menes slåtteenger og beitemarker som i liten grad er gjødslet eller pløyd, eller som av andre grunner har en sjelden og spesielt rik flora. De er delt inn i følgende typer:

Urterike slåttenger

«Størrelse»: skrapslått, fragmenter og større enger.

Fysiske forhold: fuktige til tørre, kalkrike til kalkfattige, næringsfattige til næringsrike enger.

Urterike beitemarker

Samme typer som for slåttenger, og i tillegg:

- strandenger
- hagemark

I tillegg til slåtteenger og beitemarker er det mer usystematisk kartlagt og vurdert følgende elementer/miljøer:

Kantsoner

- åkerholmer
- åkerreiner
- tun og gårdsmiljøer

Gamle løvtrær

- styvingstrær
- allèer

Våtmark

- raviner
- elver og bekker med kantsoner
- dammer, grøfter og myrer

Flora og vegetasjon

Kun karplanter er blitt kartlagt systematisk. Krysslister er ført for de fleste besøkte lokalitetene. En del plantemateriale er samlet inn og belagt ved Botanisk museum, Oslo (HbO). Navnsettingen på plantene følger Lid & Lid (1994), mens navn på vegetasjonstypene følger Fremstad og Elven (1987). For noen ytterst få områder er det også utført registreringer av marklevende sopparter, treboende lavarter, insektarter og fugler.

Gjennom prosjektet er det gjennomført omfattende botaniske registreringer. Her registrerer botaniker Jan Erik Eriksen karplanter i en fukteng med ballblom i Lyngdal, Flesberg. Foto: Bård Bredesen.

Kulturhistoriske registreringer

De kulturhistoriske registreringene tar for seg mange ulike typer kulturminner: hus både i og utenfor tun, fornminner, gamle veier/stier og kulturminner tilknyttet jordbruksdrift (rydningsrøyser, steingjerder, styvingstrær mm). Det er skrevet rapport for hvert område. Den begynner med en kort beskrivelse av området, så følger en kortfattet historie (der hvor opplysninger finnes), beskrivelse av kulturminnene og til slutt en verdivurdering. Foruten informasjon fra grunneiere er det hentet opplysninger fra bygdebøker, Norske gardsbruk og SEFRAK-registreringer fra hver enkelt kommune i perioden 1975–1998.

Områdebeskrivelser

Rapporten beskriver bare de områdene som er gitt høy samlet kulturlandskapsverdi, d.v.s. områder med nasjonal, regional og høy lokal verdi. Med samlet høy kulturlandskapsverdi menes områder som både har høy kulturhistorisk og høy botanisk verdi, områder som har svært høy botanisk verdi eller områder som har svært høy kulturhistorisk verdi. Mindre interessante områder er bare nevnt innledningsvis under hver enkelt kommune.

Områdene er omtalt under hver enkelt kommune, etter en alfabetisk ordning av kommunene. Følgende inndeling blir fulgt ved omtale av områdene:

Undersøkelse

Navn på personer som har bidratt i hhv. den botaniske og kulturhistoriske delen av undersøkelsen.

JEE = Jan Erik Eriksen, JJ = Jørn Jensen, OP = Oskar Puschmann.

Beliggenhet

Kartblad (M711, 1:50.000), UTM-koordinater, høyde over havet (omtrentlig) og vegetasjonsregioner.

Inndelingen i vegetasjonsregioner følger Dahl m.fl. (1986):

- boreonemoral region (BN)
- sørboreal region (SB)
- mellomboreal region (MB)
- nordboreal region (NB).

Enkelte steder har det være noe vanskelig, ut i fra kartet, å tolke om området ligger f.eks. i sør- eller mellomboreal region.

Inndelingen i landskaps- og underregioner følger Elgersma & Puschmann (1995):

- 02 Oslofjorden
 - 02.02 Drammensfjorden – Drøbaksundet
 - 02.03 Indre Oslofjorden
- 04 Låglandsdalføra i Telemark, Buskerud og Vestfold
 - 04.01 Eiker – Modum
 - 04.02 Lier- og Sandedalen
 - 04.03 Lågendalen
- 07 Østlandets skogtrakter
 - 07.12 Eggedal vestfjell – Grytvassdalen
 - 07.13 Lyngdal – Holtefjell
 - 07.15 Meheia – Skrim – Luksefjell
- 08 Østlandets innsjø- og silurbygder
 - 08.01 Tyrifjorden
- 10 Østlandets nedre dalbygder
 - 10.06 Sigdal – Krødsherad
 - 10.07 Nedre Hallingdal
 - 10.08 Rukkedalen
 - 10.09 Numedalen
- 11 Østlandets øvre dal- og fjellbygder
 - 11.13 Hemsedal
 - 11.14 Øvre Hallingdal
 - 11.15 Uvdal
 - 11.16 Eggedal
- 14 Fjellskogen i Sør-Norge
 - 14.32 Tunhovd
- 16 Høyfjellet i Sør-Norge
 - 16.03 Jukleeggi – Skogshorn.

Beskrivelse

Grov beskrivelse av områdets beliggenhet, utforming, berggrunn mm.

Biologisk verdifulle kulturmiljøer

Det er skilt mellom fire typer miljøer/elementer: slåtteeng, beitemark, trær og dammer eller andre våtmarker. Dyrka eng blir bare unntaksvis beskrevet, da dette er et miljø med få spesielle botaniske kvaliteter. Beliggenhet, tilstand (f.eks. gjengroing og gjødsling) og areal blir kort beskrevet.

Vegetasjon og flora

En kort oppsummering av de viktigste engtypene (se Biologiske registreringer). Typiske, sjeldne, truede og plantegeografisk interessante arter, samt store forekomster, blir omtalt.

Historie

I den grad områdets historie er kjent gjennom tilgjengelig litteratur (først og fremst bygdebøker) er denne grovt omtalt her, inklusive tidspunkter for bosetning, spesielle historiske hendelser, navnsetting, driftsformer og sosiale forhold. For en del områder er ikke dette punktet omtalt, da vi ikke har greid å spore opp aktuell litteratur.

Kulturminner

Her har vi tatt for oss bebyggelse både i og utenfor tun, gamle veier/stier, fornminner (automatisk freda kulturminner) som gravhauger/gravrøyser, kulturminner tilknyttet jordbruk som rydningsrøyser, steingjerder, tuntrær mm.

Verdivurdering

Kriterier:

Direktoratet for naturforvaltning (Østebrot 1992) har utarbeidet egne kriterier for vurdering av botaniske/økologiske (N) og kulturhistoriske kvaliteter (K) i kulturlandskapet, som hos oss er noe modifisert:

1. *Kontinuitet* – tradisjonelle driftsformer er holdt i hevd gjennom kontinuerlig drift, og har kontinuitet i byggeskikk og bosettingsmønster, samt hevd av andre kulturspor (N/K).

2. *Representativitet* – området utgjør et godt eksempel på det typiske innenfor et geografisk område, tidsperiode eller type, når det gjelder bosettingsmønster, driftsformer, kulturmarkstyper og bebyggelse/andre faste kulturminner (N/K).

3. *Særpreg* – områder med særegenheter som avviker fra det typiske, med stor egenverdi (N/K).

4. *Sjeldenhet* – områder med trua arter og miljøer (vegetasjonstyper, biotoper mm.) og sjeldne kulturminner (bebyggelse, veier mm.). Dette kriteriet kan både brukes på arter, miljøer og bygninger som har vært vanlige, men som det i dag er svært få igjen av, og på kulturminner som alltid har vært sjeldne (N/K).

5. *Mangfold* – områder med rik flora og fauna, og mange forskjellige miljøer (vegetasjonstyper, biotoper mm.) og kulturminner (N/K).

6. *Inngrep/påvirkning* – områder som i den senere tid ikke har vært utsatt for negative inngrep og negativ påvirkning, f.eks. ulike større inngrep i landskapet (kraftlinjer, bakkeplanering, bekkelukking, tilplanting, uheldig ombygging, ny og lite tilpasset bebyggelse mm.).

7. *Helhetlig landskap* – områder som utgjør et komplett og velbevart miljø som ikke er ødelagt av inngrep i den seinere tid, men som har beholdt sine biologiske og kulturhistoriske kvaliteter.

Dette kriteriet kan brukes på bygninger som bare har betydning som en del av en helhet.

Støttekriterier:

Alder – kriteriet alder er helst blitt brukt ved hus eller andre kulturminner som er eldre enn 1850 (K). I noen tilfeller kan alder være det eneste kriteriet som kan brukes, f.eks. ei 1600-talls stue som er tilbygd og ombygd flere ganger og nå er bygd inn i et hus med 1990-talls utseende.

Autentisitet – få endringer i forhold til original stand eller «tidlig» ombygging – opprinnelighet. Gjelder form, konstruksjon, materialer, overflatebehandling og bruk. Ved nyere bygninger stilles det større krav til autentisiteten enn ved eldre bygninger, hvor det er mindre sannsynlig at alle opprinnelige bygningsdeler er bevart (K).

Hevd og tilstand – dette kriteriet vil bli brukt ved sterkt forfall og gjengroing for å trekke verneverdiene ned (-).

Friluftsliv og tilgjengelighet – områder som benyttes av mange i rekreasjonsammenheng, og som gjerne ligger nær tettsted eller lignende.

Størrelse – større områder kan ha høyere verdi, bl.a. fordi karakteristiske kulturmarksarter har bedre mulighet for å overleve.

Forskning og pedagogisk verdi – områder der det foregår eller har foregått kulturlandskapsforskning, og områder som egner seg som studieobjekt.

Estetisk verdi – områder med spesielt tiltalende landskapsbilde.

Kunstnerisk / arkitektonisk utførelse – bygninger som har arkitektoniske eller kunstneriske kvaliteter som gjør at de utmerker seg spesielt (K).

Lokalhistorisk verdi – kulturminner som har verdi fordi de kan knyttes til en kjent person eller en spesiell hendelse i bygdas historie eller fordi de har vært eller er en inspirasjonskilde for bildende kunst, musikk, litteratur mm. (K).

Ut fra disse kriteriene kan områdene deles inn i tre hovedtyper av landskap:

Representative/typiske landskap, der kriterium 1 kontinuitet, 2 representativitet og 7 helhetlige landskap er utslagsgivende

Særpregete landskap, der kriterium 3 særpreg og 4 sjeldenhet er utslagsgivende

Mangfold-landskap med stor artsrikdom og variasjon, der kriterium 1 kontinuitet og 5 mangfold er utslagsgivende

Biologisk verdi:

Med utgangspunkt i de botaniske forholdene og verdikriteriene er hvert områdes botaniske kvaliteter vurdert etter en firedelt skala:

- *liten verdi (*)*: lokaliteten har en svært triviell flora og vegetasjon. Kulturmarkstypene bærer i stor grad preg av gjødsling, brakklegging o.l. Slike lokaliteter kan imidlertid ha andre biologiske kvaliteter som ikke er kartlagt eller vurdert.

- *middels verdi (**)*: rester av interessant flora og vegetasjon forekommer, f.eks. i kanter av dyrka mark eller som fragmenter av slåtteeng og beitemark. Ofte en tri-viell flora.
- *høy verdi (***)*: på slike lokaliteter finnes mer eller mindre intakte kulturmarkstyper, ofte med lang kontinuitet. Floraen har lokal til regional verdi.
- *svært høy verdi (****)*: som regel artsrike og intakte kulturmarkstyper med en vegetasjon og flora som er spesiell i regional eller nasjonal sammenheng. Ofte et helhetlig sett godt bevart område.

I tilfeller der det er kartlagt andre organismegrupper i tillegg til blomsterplanter kan dette ha vært medvirkende til å gi områder en annen verdi.

Kulturhistorisk verdi:

Med utgangspunkt i de kulturhistoriske forholdene og verdikriteriene er hvert områdes kulturhistoriske kvaliteter vurdert etter en firedelt skala:

- *lav verdi (*)*: bygningene, tunet og kulturlandskapet har bevart lite av sitt opprinnelige preg, den opprinnelige strukturen er forandret, eldre bygninger er ombygd/re-vet, nyere og dårlig tilpassete bygninger er kommet til, kulturminner tilknyttet jordbruk er fjernet mm.
- *middels verdi (**)*: bygningene, tunet og kulturland-skapet har bevart noe av sitt opprinnelige preg, den opprinnelige strukturen er noe endret, det er ikke hel-hetlige tun, eldre bygninger er en del ombygd mm.
- *høy verdi (***)*: bygningene, tunet og kulturlandska-pet har bevart mye av sitt opprinnelige preg, med hel-hetlige tun og eldre bygninger som er lite ombygd. Området har mange kulturminner som er bevart, har en spesiell historie og har sjeldne kulturminner eller kulturminner med en høy alder. Området har høy lokal eller regional verdi.
- *svært høy verdi (****)*: bygningene, tunet og kultur-landskapet har bevart svært mye av sitt opprinnelige preg og det er ingen nyere inngrep. Området har ofte en spesiell historie, har sjeldne kulturminner og kulturminner med en svært høy alder eller arkitek-tonisk høy kvalitet. Området har regional til nasjonal verdi.

Samlet kulturlandskapsverdi:

Områdenes samlede kulturlandskapsverdi er vurdert etter følgende kriterier og klasser (se Bakgrunn og målset-ning):

- *Klasse I, Spesielt verdifulle områder* har samlet nasjo-nal kulturlandskapsverdi:
 - områder med svært høy biologisk og/eller kulturhis-torisk verdi, som samtidig er spesielle i norsk sammen-heng. Hverken den botaniske eller kulturhistoriske ver-dien må være lavere enn høy.
- *Klasse II, Områder med stor verdi for kulturlandska-pet* kan deles inn i områder som har samlet lokal eller regional kulturlandskapsverdi:

- regional verdi: områder med høy eller svært høy biologisk og kulturhistorisk verdi, og som samtidig er spesielle i fylkessammenheng.

- lokal verdi: områder med høy eller svært høy biolo-gisk eller kulturhistorisk verdi, og som samtidig er spesi-elle i kommunal sammenheng.

- Enkelte områder som er gitt samlet regional eller lo-kal verdi kunne vært gitt høyere verdi dersom vurdering-ene bare tok utgangspunkt i biologi eller kulturhistorie.

- *Klasse III, Landbrukets produksjonslandskap* består av områder som hverken har kulturhistorisk eller bio-logisk høy verdi. Disse områdene er ikke spesielt om-talt i denne rapporten.

Kart

Områdene er avgrenset på kart i målestokk 1: 5.000, 1:10.000 (økonomisk kartverk) eller 1:50.000 (M711), der de biologisk mest verdifulle delene av områdene er tegnet inn og landskapet som helhet er forsøkt avgrenset. Landskapene er avgrenset mot andre typer miljøer (skog, by, vann, fjell), andre landskapsrom og/eller menneske-skapte linjefrag som bryter med det tradisjonelle kultur-landskapet (store veier, jernbanelinjer, høyspentlinjer). I enkelte tilfeller, der det har vært svært vanskelig å av-grense landskapsområdene, er disse ikke tegnet inn.

Begrensninger ved rapporten

Med denne rapporten er et viktig utvalg av de biologisk og kulturhistorisk verdifulle områdene i fylket behandlet. Men det finnes sannsynligvis et betydelig antall områder med like høye biologiske og kulturhistoriske verdier der det ikke er gjennomført slike undersøkelser.

Selv om det under registreringene overveiende er be-nyttet fagpersoner med stor biologisk og kulturhistorisk kunnskap kan man aldri garantere at registreringene er fri for feilkilder.

For en del områder er de botaniske undersøkelserne mangelfulle. Bare deler av kulturmarka kan være under-søkt eller undersøkelsene som helhet kan være ufull-stendige. Under registreringsarbeidet er det lagt vekt på kartlegging av områder som er i bruk eller som har vært i bruk for kort tid siden. Områder som virker tilgrodd, men som kan ha en interessant flora, kan ha blitt oversett.

Det er ofte vanskelig å sette veloverveide grenser for miljøer og hele kulturlandskap. Det vil ofte være tvil om hvor yttergrensene bør gå. Dette gjelder særlig avgrens-ningene av hele kulturlandskapsområder, som oftest er tegnet inn på kart etter at registreringene er gjennomført.

Man skal være oppmerksom på at registreringene er gjort med bakgrunn i bestemte metoder og på forhånd bestemte utvalgte områder. De biologiske registreringene av kulturmark bygger i all hovedsak på registreringer av botanikk, som er den tradisjonelle og mest benyttede me-

toden. Registreringer av sopp, lav, fugl, insekter eller andre metoder for vurdering av kulturmark kunne gitt andre resultater. Områdene ville imidlertid neppe fått lavere verdi hvis det også var gjennomført registreringer med andre metoder.

I denne undersøkelsen er områdenes verdi vurdert ut fra bestemte kulturlandskaps-kvaliteter. En vurdering av andre kvaliteter enn de som er knyttet til kulturlandskapet kunne derfor ha gitt områdene en annen verdi.

En type miljø som det ut fra benyttede metoder har vært særlig vanskelig å vurdere verdien av, er raviner. Vi har i dag få spesielle botaniske verdier knyttet til denne typen kulturmark. Ravinene har likevel et kompleks av

kvaliteter knyttet til elver, bekker, flommarkskog, vegetasjonsbrekker (f.eks. oreskog) og kvartærgeologisk interessante landformer. Berg-Brønstad-området og Kjørstad-gårdene (Hedenstad-Volden) i Kongsberg og Lierdalen fra Lyngås til Oppsal er blant de få områdene som har raviner som er vurdert i denne undersøkelsen. Utmarksbeiter, seterområder, alleer og våtmarker er andre viktige kulturlandskapsmiljøer som er mangelfullt dekket.

Noen viktige kulturlandskapsregistreringer er ikke inkludert i rapporten. Dette gjelder bl.a. resultatet fra kulturlandsprosjektet i Flesberg kommune, der det er funnet «nye», svært verdifulle områder.

En begrensning ved denne rapporten består i at omtalte arealer kan ha endret karakter siden registreringene ble gjennomført. Således kan det være at beskrivelsene, og delvis også kart og verdivurderinger, ikke stemmer for enkelte områder.

